

СОЦІОЛОГІЧНА ПУБЛІЦИСТИКА

УДК 323.4

СТЕПАН ВОВКАНИЧ,

доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник ДУ “Інститут регіональних досліджень ім. М.І.Долішнього”, Львів

Українська національна ідея як засаднича складова системи державотворення: соціогуманістична візія і місія

Кожна країна, яка турбується майбутнім свого народу, прагне випрацювати національну стратегію суспільного розвитку. Стратегія розвитку України має передбачати побудову національного, духовно-інтелектуального, демократичного, культурно розмаїтого, креативно-інформаційного модерного суспільства з активними горизонтальними й вертикальними зв'язками, інноваційно-динамічною системою освіти, науки, економіки, інфраструктури та комунікацій. Така стратегія має на меті допомогти українському народові в досягненні соборності, історичної суб'єктності суверенної нації, а окремій особистості — як громадянинові держави — у збереженні національної ідентичності, всебічній самореалізації, гідного рівня життя, безпеки, охорони здоров'я тощо. За часів незалежності чинні українські уряди за залишковим принципом займалися наукою, освітою, культурою, охороною здоров'я населення та іншими сферами, які традиційно належать до так званої *гуманітарної* політики. Є навіть певні урядові структури, відповідальні за цю політику. Створено також Міністерство інформації, яке, втім, не готове до протистояння викликам сьогодення, зокрема до обговорення ціни повернення тимчасово окупованих територій [Донбас і Крим, 2015].

А втім, злочинні дії Росії в Криму та на Сході України свідчать, що неможливо гарантувати цілісність та суверенітет країни, інтеграцію нації у вільний світ та її безпеку в ньому без належного функціонування вітчизняно-

го інформаційного простору, без забезпечення консолідації і солідаризації українського соціуму на фундаменті цінностей національної ідеї як якісно нової духовно-інтелектуальної ідеології державотворчих процесів. Не може корінна нація зберегти ідентичність і мати перспективу розвитку, коли вона якщо не на *чужій*, то, за Шевченком, на *не своїй* землі, а в її інформаційному просторі й далі уполсліджуються і мова, і культура, і героїка народу, що дав назву державі. Її патріоти гинуть, а в інформаційному просторі і далі присутня державно-церковна ідеологія “Русского мира”. Водночас імператив ідеологічного забезпечення розбудови національної держави й досі не утвердився. Натомість маємо спекулювання на нібито непотрібності української національної ідеї (УНІ). Вітчизняний дослідник І.Белебеха в останній прижиттєвій книжці аналізує 109 її дефініцій, відзначаючи в них слабкість світоглядних аспектів [Белебеха, 2014]. Вочевидь регіональні бар’єри внеможливили належне донесення до світу сучасних підходів до української національної ідеї і самого сенсу боротьби за неї та стратегії перемоги [Вовканич, 2015].

Усе це *актуалізує* проблему опрацювання ідеологічних засад державотворення та становлення нації, які ґрунтувалися б на сучасних складових національної ідеї як платформі нової соціогуманістичної політики України, що захищатиме і людину, і націю; посяде ключове місце в стратегічній візії соціально-економічного, духовно-інтелектуального, етнокультурного розвитку і національної безпеки держави, місії формування належного масмедійного і кіберпростору, передавання правдивої інформації, долання споживацької психології, корупції, злочинства та інших форм девіантної поведінки. Українська нація має усвідомлювати, що поперед “Русского мира” йдуть не “зелені чоловічки” і не танки — поперед нього йде шовіністична російська ідея з її імперсько-демагогічними, самодержавницькими “духовними скрепами”: “Как обустроить Россию”. Звісно, за рахунок “всього міра”, й насамперед України. І від гібридної дезінформації Україні не захиститися ані “стіною Яценюка”, ані економічним націоналізмом. Імперська пропаганда, якщо ми не матимемо національного імунітету щодо русифікації, захисної інформаційної плівки від загарбницьких “дез”, якщо не виробимо механізму донесення світові правдивих сенсів Української Ідеї розвитку, ані соціологічного інструментарію “зшиття” нації — ця пропаганда далі проникатиме в наш соціум на клітинному рівні, одурманюючи його, так само як і весь цивілізований світ.

Отже, вкрай потрібна *нова соціогуманістична стратегія паритетного розвитку нації й людини* як науково-прикладна матриця для розроблення ефективного *ідеологічного інструментарію* зміни суспільної свідомості, консолідації нації в духовно-світоглядному сенсі. Така стратегія має комплексно охоплювати знаннево-освітній, мовно-культурний, духовно-інтелектуальний, морально-ідеологічний вектори життєдіяльності держави. Іншими словами, на часі новий *соціогуманістичний підхід* до буття віками пригнічуваної нації. І нині імперія зла загрожує її буттю, духовному ренесансу та державному розвитку. Сутність підходу має бути фундаментально-парадигмальною, значно масштабнішою за наявну практику сучасної гуманітарної політики. Науково-методологічні засади запропонованої со-

ціогуманістичної концепції окрім соціально-економічної бази та екології мають охоплювати національно-культурологічний, моральнісно-ціннісний, соціологічний виміри, аби її інституціоналізація уможливила втілення суспільної максими: Бог, Україна і людяність — передусім. Адже нині традиційні гуманітарні заходи зазвичай обмежуються наданням разової матеріальної допомоги потерпілим від різних природних і антропогенних катастроф. Українство має усвідомити — майбуття залежить від соціогуманістичного захисту людини та нації, мобілізації духовних, культурних та інших інформаційно-інтелектуальних ресурсів, від ціннісних орієнтацій спільноти, що передбачають поширення серед загалу результатів соціологічних досліджень як експертного знання [Круглий стіл, 2015].

Реалії такі, що навіть попередній аналіз дій російського окупанта показує, що наявні втрати, трагічні жертви, кровопролиття та насильницька міграція із Криму та Сходу України спричинено багатолітнім програвом Росії в інформаційній війні, а відтак утворення духовно-інтелектуального ізоляціонізму, в якому опинилася частина спільноти на зросійщених імперіями (царською та радянською) територіях. Багаторічне засилля антиукраїнської пропаганди, перманентне зомбування російськими ЗМІ людей на територіях, не прилучених до українського інформаційного контенту, безкарність за відкрите знущання над національною символікою, пам'яттю героїв українського народу, цинічне лицемірство, українофобство та постімперська асиміляційна політика — все це призвело до вже *гарячої гібридної війни*. Такі війни починаються з інформаційних і ними ж стимулюються. Недоброчесність журналістів, заподатливі письменники, одержавлені церковники, продажні соціологи, безвідповідальні популісти-політики свідомо чи несвідомо їх підживлюють, поширюють і зловживають.

З огляду на це нагальним завданням держави є розроблення загальнонаціональної візії соціогуманістичного розвитку українського суспільства як світоглядно-ціннісного дороговказу та ідеологічно-інформаційного супроводу модерних державотворчих прагнень української нації, формування нової парадигми її буття з акцентом на паритетному захисті людини та нації в контексті розвитку національної держави українського народу в системі цивілізованого світового розмаїття. Для прориву розбудови справді національної української держави, усунення ексклюзивних бар'єрів необхідна державна стратегія, яка б стимулювала суспільну активність духовно-інтелектуальних еліт та консолідацію всіх громадян, політичних і громадських організацій навколо загальнодержавних інтересів, соціогуманістичних цінностей та духовно-моральних пріоритетів.

Головне завдання цієї статті — визначити основні рамки і напрями такої стратегії і водночас показати, що її впровадження — це ідеологічний проект, у якому мають взяти участь і профільні наукові інститути, і урядові інституції та міністерські організації; відомі вчені-гуманітарії різних галузей — економіки, політології, філософії, соціології, соціальної психології, націології тощо, громадські діячі та експерти, моральні авторитети, креативна еліта та молоді активісти, які цікавляться ідеологічним забезпеченням державотворчих процесів.

Національна ідея – ідеологічний первень і духовний обруч державотворення

Нині на передній план дискусій українського політикуму виступають складові національної ідеї як невіддільні частини життєдіяльності сучасної спільноти та людини у триєдиному ідеологічно-ціннісному вимірі – *етнокультурному, інтеграційному і цивілізаційному*. Водночас в Україні немає нічого більш невизначеного і попри те найчастіше вживаного політиками та урядовцями в позитивному та, на жаль, набагато рясніше в негативному контексті (аж до повного заперечення), аніж дискурс української національної ідеї (УНІ). Сталося так, що не маючи всеукраїнської світоглядної ідеології, обпікшись на монополії чужинських тоталітарних режимів, особливо комуністичного, боїмося думкою доторкнутися до своєї Ідеї як своєрідного обруча об'єднання національних сил, їх синергії на підставі ще остаточно не понишеного культурного багатства та історичних традицій, зокрема до духовно-інтелектуальних засад державотворчої стратегії – споконвічної мрії жити вільно, бути суверенними, реалізовувати концептуально-стратегічну програму демократичного розвитку, формування соборної нації, захисту безпеки країни, її справжнього (а не задля передвиборчої реклами) прориву [Прес-конференція, 2017]. Ми досі програємо інформаційну війну в гібридному протистоянні з північним загарбником, із властивими йому рецидивами імперсько-більшовицьких ідеологем на кшталт “нової радянської людини”, “побудови світлого комуністичного майбутнього”, “обустройства России”, “Русского мира” тощо. Викристалізуватися УНІ може лише на підставі об'єктивних фактів. Історично процес її формування сягає корінням часів Русі-України, демократичної конституції Пилипа Орлика, кирило-мефодіївського соціального гасла “Україна без холопа і пана” через Міхновськове усвідомлення України як національної самостійної держави, боротьбу УНР, її злуку з ЗУНР та визвольно-бойовий клич УПА “Здобудеш або вмреш” – за вільну Україну – й аж до сьогодишньої євроінтеграційної стратегії розвитку нашої країни в системі модерних світових держав та досягнення їхніх життєвих стандартів. І нині, коли чи не щоденні втрати кращих синів України свідчать про справжній зміст “глобального миролюбства” Росії – цивілізованого, мовляв, імплементатора в євразійський простір європейських цінностей. Сьогодні ми є свідками кровопролиття на сході України не лише за Донбас, а за базові *людиноцентричні європейські цінності* – людську гідність, свободу, демократію, верховенство закону, толерантність. Українство, однак, незахищене ні від зовнішньої агресії сусіда, ні від внутрішнього рудимента так званої радянської людини з її загарбницько-ординською психологією. Українцям для захисту від нібито інтернаціоналістської радянської, а насправді імперської ідеї, вкрай потрібна *націоцентричність*. Тому ми змушені боротися за *двовалентний* захист і людини, і нації, їхню соборну єдність і державну суб'єктність, суверенітет та ідентичність, за історичну та актуальну правду, за український інформаційний (та життєвий) простір, ресурси, активи, зрештою, за своє буття як вільного народу, за тяглість його розвитку у вільному світовому просторі.

За таких непростих умов трансформуються цінності, модернізується економіка, нових смислів набувають знання, культура, свідомість, життя на “межі”.

Гібридна війна вкрай девальвувала поняття гуманізму, світового порядку, добросусідства. Потрібно реабілітувати не лише аксіологію орієнтацій, а й принципи інтегрування якостей і людини, і соціуму. Якщо поняття “соціальне” відсилає нас до людського суспільства, а “гуманне” — до людяності, то їхній синтез має утворити нову, не суто українську, а світову соціогуманістичну якість, гідну ХХІ століття, на протигагу синтезованому політиками новотворові *гібридної війни*. Гібридність, дезінформаційність завжди були притаманні війнам, але за доби глобальної інформатизації їх домінування стає вкрай небезпечним, особливо зважаючи на завдання української державності. Небезпечною є не лише як інформаційна, холодна війна, а й решта проявів історичного “схрещування” агресивних російських імперій — царської та радянської, білої та червоно, церковно-православної та атеїстичної, брежневської та путінської, зокрема в їхній боротьбі з національною ідеєю українства.

На тлі спадковості російських імперій українська *ідея розвитку національної держави за умови належного міжнародно-правового забезпечення* має стати свого роду соціальним магнітом як носій нових соціогуманістичних цінностей та мотивів діянь, потенційно здатних у майбутньому долучитися до формування духовно-інтелектуальної платформи державотворення міжнародного масштабу, що має гарантувати всім державам національну безпеку, сприяти їхньому розвитку, колективному захисту та вільній інтеграції. У цьому передусім і полягає значення *межовості* України та сенс її боротьби за незалежність.

Упродовж історії УНІ формувалася в соціогуманістичному контексті, який враховує безпеку і людини, і титульної нації, і зрештою усталюється як концепт-конструкт духовно-інтелектуального потенціалу нації — себто людей-державотворців і співгромадян, які, спираючись на минуле, нині мобілізують державотворчі сили на здобуття європейського майбутнього на підґрунті становлення і консолідації українського народу як єдиної політико-етнічної спільноти і цілісного суб’єкта світового співтовариства. Це наближає національний ідеал до найвищих досягнень людства в різних сферах життєдіяльності на шляху прогресу і добробуту [Вовканич, 2018].

Отже, пропонований соціогуманістичний концепт УНІ не залишає поза увагою націоцентричність державотворення, є суголосним із сучасною інноваційною моделлю розбудови національної держави й відповідає напрямкам Стратегії сталого розвитку “Україна — 2020”. Аксіологічний підхід до державотворчих процесів актуалізує *екзистенційний імператив* — не виносити за дужки систему ідеологічного забезпечення, ґрунтовану на загальноукраїнських інтересах, що акумулюють стратегічні пріоритети Української Національної Ідеї: *соборність, українськість, гідність*.

Визначивши пріоритетність і базову достатність цих імперативів для комплексного їх дослідження як стратегем розвитку країни, підкреслимо, по-перше, потребу в дотриманні міждисциплінарного підходу до їх деталізації при подальшому аналізі в контексті державотворення, національної

безпеки, міжнародних відносин тощо. По-друге, це актуалізує вимогу опрацювання механізму активізації руху знань, інформації на рівні людини та нації. По-третє, це допоможе нації не лише усвідомити сучасні виклики, а й віднайти належні світоглядно-патріотичні відповіді на них. По-четверте, слід забезпечити не тільки перманентність передавання знань від покоління до покоління, а й оновлення інформаційного продукту, творення нової інтелектуальної власності, необхідної для конкурентоспроможності та самостійного суспільного поступу. По-п'яте, доктрина соборності–українськості–гідності може стати взірцем для інших пострадянських держав, що звільнилися від російсько-імперських пут, але, як і Україна, не позбавлені гібридних втручань з боку колишньої імперії.

Духовно-інформаційна мобільність людини і нації як механізм суспільного руху інформації

Упродовж тривалого історичного часу Українська Ідея розвивалася в оточенні антагоністично-окупаційних імперських ідеологем, стратегічною максимою яких була прихована вимога: народ без національної еліти, еліта — без мови народу. Тож перманентним завданням українства було і є збереження та творення національного *інформаційного простору*, який не розмиває тотожність українців, сприяє функціонуванню їхньої традиційної системи знань та вихованню національно свідомої, цілісної людини і ковітальної спільноти. Знищуючи духовно-інтелектуальну еліту України, російська імперія завжди мала за мету *знеособлення* людини і *знедержавлення* нації. Денаціоналізація здійснювалася через пригнічення, уповільнення, ба й припинення духовно-інформаційної мобільності (ДІМ) як домінанти механізму *соціального руху* інформації як чинника самодостатності та конкурентоспроможності нації. Духовно-інформаційна мобільність — це не лише важливий механізм зв'язку поколінь та збереження історичної пам'яті, а й суспільний процес передавання наступному поколінню традиційної інформації (знань, досвіду), успадкованої від попередників, збереженої й творчо примноженої не лише задля збереження своєї етнонаціональної ідентичності, а й для того, аби не опинитися на узбіччі науково-технічного, технологічного, соціально-економічного та ін. прогресу як цивілізаційного планетарного явища. Показник прирощення інформації характеризує рівень творчого потенціалу еліти нації, її креативність, згуртованість та інші якості суспільної активності [Вовканич, 2003].

Інформаційний рух заради тяглості життя народу здійснюється людиною, громадою, суспільством шляхом передавання традиційних знань, досвіду, навичок так би мовити, “за вертикаллю” від покоління до покоління і творчого генерування нових знань “за горизонталлю”, здобутих на рівні одного покоління. Якщо в першому випадку домінантна роль належить сім'ї, школі, вишам, то в другому — науці, проектно-конструкторським організаціям, інноваційним інкубаторам, стартапам, творчо-пошуковій активності та раціоналізаторсько-винахідницькій діяльності. Потенціал знань від двох означених векторів інтегрується як їх рівнодійна “за діагоналлю”, що відображає конкурентоспроможність нації в певних сферах діяльності. Як

знаннемістка “вертикаль” спадковості розвитку (консерватизму, традиціоналізму), так і модерна наукомістка “горизонталь” креативної інноваційної діяльності потребують відповідного правового забезпечення, аби прогрес відбувався з урахуванням двох основоположних складових — традицій та новацій, оптимальне поєднання яких забезпечує як тяглість, так і інноваційність поступу.

Що стосується третього вектора — “за діагоналлю”, — то він у “знятому” вигляді задає умови, необхідні для оптимізації середовищеспроможності людини (нації) — збереження розмаїття форм своєї ідентичності в поєднанні з передовими позиціями в динамічних процесах сучасного розвитку людства на рівні високих технологій, нових ідеологій, “зелених” екологій тощо. Час адаптувати інтеграційний показник середовищеспроможності як доленосний для українців у контексті інтенції суверенного розвитку у ворожому оточенні.

Цьому має сприяти соціогуманістичний принцип міжнародного права, сила бінарного захисту прав і людини, і нації, — дієва не лише для сильних світу цього, здатна зберегти державницький дім (рідну хату, за Андреем Шептицьким) кожної ослабленої нації. За сутнісним наповненням запропонований механізм ДІМ нації спроможний піднести нас до геніального Шевченкового розуміння національної ідеї “У своїй хаті — своя й правда, і сила, і воля”, до усвідомлення необхідності розвивати освіту, науку, духовно-інтелектуальний потенціал народу, його правосуб’єктність, аби у нас і “мудрість була своя”, і спроможність, за Франком, “о власній силі вперед йти”. Духовно-інформаційна мобільність і людини, і нації творить інтелектуальну “плівку” інформаційного захисту України не лише від тотально-імперської русифікації, прихованої під час побудови оманливого комуністичного майбуття благими намірами інтернаціоналізму, або, як нині, при продовженні імперської окупації під новою ідеологією “Русского мира”; це фокусує увагу на щільності та ефективності цієї “плівки” для буття українства, що залежить від темпів і рівня творення нових знань, суспільного руху інформації, компетентності продуцентів новацій, ставлення уряду до їх впровадження у життя, обсягу фінансування систем освіти, науки, суспільних комунікацій, захисту інтелектуальної власності. Це вимагає від сучасників і шанування творців інтелектуального продукту, духовних батьків нації, моральних авторитетів, і дотримання універсального принципу творчої елітарності: *ваше від вас для всіх запозичуємо і збагачуємо*, аби зміцнити єдність народу, зберегти свободу і удосконалити національне державотворення.

Для розбудови національної модерної держави треба не тільки якнайшвидше опанувати світову скарбницю знань для свого розвитку, а й власним доробком збагачувати інформаційний запас людства, аби не бути “тяглом в поїздах їх бистроїздних”, вічним бідним родичем. Треба працювати на випередження, творити лідерську інформацію, передовий досвід у різних сферах діяльності, а не бути, як дорікав Франко, “малими і неприготованими” до суспільних транзитів, змін і викликів. Доконечно потрібна нова парадигма буття нації. Україні треба сповідувати концепцію сталого розвитку, збереження його тяглості, що особливо важливо для ослаблених націй, зокрема й української; акцентуватися не лише на екології, економіці, а й на

соціогуманістичних цінностях, якими є духовно-моральні, консолідувальні імперативи збереження середовищеспроможності нації за складних умов і нових викликів. Прокляття профіциту прав і дефіциту моралі сильних світу сього не підсилює конституційно-правові рішення і не усуває цинізму ігнорування нагальних соціогуманістичних проблем ослаблених. У цьому контексті українська освіта, мова, культурні традиції, духовність нації потребують негайного червонокнижного (аналогічно до загрози зникнення флори та фауни) соціогуманістичного захисту в якості духовного ексклюзиву нації, фундаменту її внутрішньої консолідації та інтеграції у світове розмаїття культур. Ці аргументи маємо використовувати у протистоянні деяким сусідам із приводу впровадження законів України “Про освіту”, “Про українську мову”, про декомунізацію, дерусифікацію тощо.

Візія майбуття України полягає не в ентропії, а в негентропії, тобто в *гармонізації*: а) національних інтересів та загально визнаних фундаментальних принципів свободи, соціального і економічного добробуту, захисту прав людини та нації; б) неоліберальної (коли в центрі — людина за умов вільної ринкової економіки) та соціогуманістично-націоналістичної (з акцентом на розвитку нації, піднесенні вітчизняної економіки, вихованні любові до батьківщини) ідеологій. Допоки підневільною є нація, не може бути вільною людина, що свідомо *ідентифікує* себе з цією нацією. Але національна стратегія починається з перенесення наголосу з націоналізму минулого століття як ідеології поневоленої нації на розбудову національної держави, реалізацію доктрини вільної людини і модерної нації.

Наразі ключем до Європи є інтелект, високопродуктивна праця когнітаріату нації, її креативної еліти на засадах напрацьованої нею стратегією УНІ. Ця верства спільноти — ядро нації — є основним продуцентом лідерської інтелектуальної власності, творить, поряд із креативною мережею подвижників, нові уклади економіки. Отже, йдеться також про необхідність сформувані всередині спільноти новий рівень її громадянської свідомості з високим статусом згуртованості нації, підвищенням її культури, пріоритетністю творення нових знань і передавання їх наступним поколінням як для підвищення опірності денационалізації, так і для прориву до світової скарбниці культур, мов, економік.

Стратегічний вимір національної ідеї в системі духовно-інтелектуального забезпечення державотворення

За умов, коли підписанти Будапештського меморандуму забули про обіцянки гарантувати безпеку без'ядерній Україні, коли постійний член Ради Безпеки ООН — РФ, користуючись правом вето на його рішення, цинічно нападає на іншого учасника ООН — Україну, йдеться загалом про ефективність чинної глобальної системи світового порядку, відповідальності однієї нації (країни) перед іншою, зрештою моральності їхніх національних ідей. Задля надання соціогуманістичності міжнародним відносинам слід говорити з позицій не лише панукраїнських проєктів, світового іміджу України, тобто буття нації у світовому розмаїтті, а й захисту її май-

бутнього від гарячої чи холодної (ідеологічно-інформаційної) воєн. Це диктує розгляд УНІ як багатофакторної програми розвитку України, як плану дії її уряду на майбутнє, де складові УНІ мають бути *стратегемами державотворення*. Це має залучити всіх патріотів в Україні і поза нею суцільних, державотворців провладних і опозиційних кіл, представників інтелектуальних еліт та громадськості до розбудови як національної держави, так і її ідеології. Окрім цього, УНІ має націлювати на виконання триєдиних державотворчих функцій: *консолідацію, ідентифікацію та євроінтеграцію* нації.

Стратегизування як вищий рівень практики державного управління вимагає ухвалення нових законів, розроблення інноваційних програм та їх інформаційного, науково-технічного, правового і фінансового забезпечення. *Стратегеми — це ті генеральні напрями державотворення, за дорожньою картою яких мають рухатися та самовіддано працювати і людина, і нація, аби не піти в небуття*. Тоді нації не занепадають, а навпаки, трансформували екстрактивні (визискні) інститути в інклюзивні, досягають свободи і добробуту, незалежно від суто економічного багатства їхньої країни [Аджемоглу, Робінсон, 2016]. Власне економічні чинники, природні ресурси не компенсують зло корупції, державної kleптоманії та шкоду від неадекватних інститутів, що викривляють правду, роз'єднують націю, продукують бідність і соціальну байдужість. Україні потрібен національний інклюзив — без олігархату, офшорів і визисків, без партійного піару, дилетантства і пустослів'я.

Таким чином, слід зосередитися на духовно-інформаційному поступі, що передбачає духовно-інтелектуальну соборність українців, єдність та спроможність разом, толокою, синергійно творити національну державу на нових ідеологічно-цивілізаційних засадах. Ми втратили частину території, але не почуття соборного патріотизму нації. Це доказ, що ці почуття формує не проста, а комплексно-інтегрована єдність, що має триєдине підґрунтя: визнання спільної історії *минулого*, консолідацію бажань територіальних громад *сьогодення* працювати заради вимріяної держави *майбутнього*. Ідеологічна доктрина “соборність–українськість–гідність” ставить на канву світових індикаторів національні показники поступу українців (рівень людського розвитку, згуртованість нації, інноваційно-інвестиційний напрям і вимір економіки тощо). Рівно ж це акцентує увагу на моделі соборності в духовно-інтелектуальному, мовно-культурному, ідейно-політичному, світоглядному вимірах, що на соціогуманістичних засадах формує із “сірої маси” населення, за Франком, націю як національно свідому спільноту з притаманними їй духовно-якісними характеристиками (усвідомленням національної ідентичності, потреби у збереженні традицій, вихованні патріотизму та згуртованості нації, бажанні стати когнітаріатом передових новацій для дальшого поступу, прориву на світові простори та ринки тощо).

При цьому *соборність* — це не лише інтеграція економік регіонів, не тільки консолідація на рівні духовних, морально-психологічних характеристик, внутрішньо притаманних людині та нації, які надають їм когнітивно-філософську і світоглядно-об'єднувачу спрямованість, це й участь в євроатлантичних заходах колективної безпеки, культурно-показових ініціативах тощо. Це не означає, що Україна лише для українців. Це гасло затав-

рував ще Михайло Грушевський, висловивши думку: якщо ти живеш в Україні та працюєш задля її добра, ти — українець.

Українськість не визначається етнічністю. Ідеться про політичну націю, громадянську націю, що буде державу титульного народу на його землі в центрі Європи, де націоналіст — це передусім патріот, який любить свою Батьківщину, як поляк любить Польщу — і не більше. Це не перешкоджає добросусідству, якщо сусіди вважають себе рівними та не є вмотивованими загарбати землю іншого. Світоглядне значення зазначеної доктрини ще й у тому, що ми не перші в цивілізованому світі вимощуємо свій національний шлях розвитку. Тому будьмо *гідними* завдань розбудови своєї модерної національної держави як багатоаспектної мети в сенсі вибору кращих досягнень людства, і не лише економічних. Саме запозичення досягнень прогресивного людства не дасть Україні забути, що нині вона на межі щоденного вибору між грубою гібридною силою тоталітаризму і синергією креативу розумного колективного захисту з боку цивілізованого світу.

Важко спрогнозувати, скільки ще впродовж історії України у відповідь на нові виклики постімперських утисків, гібридних воєн тощо пропонуватиметься доповнень до концепту Національної Ідеї. Однак можна впевнено стверджувати, що розбудова національної держави належить суто українському народові, в ній він втілює своє природне, мовно-культурне, релігійне та історичне право на самовизначення і самовираження. Окреслений формат національної ідеї є системою певних інтегрально-стратегічних елементів. І якщо перші два елементи (соборність, українськість) переважно віддзеркалюють структури соборності (солідарності, консолідації нації, самоідентифікації), то третій — гідність — є своєрідним індикатором емерджентності системи, тобто показує якісну відповідність двох перших елементів ідеї української нації загальноцивілізованому вектору поступу людства. Цей формат спонукатиме українців піднести стратегічні пріоритети розбудови національної держави в ранг таких невіддільних атрибутів держави, як Гімн, Прапор і Герб. “Соборність–українськість–гідність” означає, що справжнє народне волевиявлення — шлях інтеграції у вільний цивілізований світ, вступ до євроатлантичної системи колективного захисту тощо.

Стратегічні соціогуманістичні пріоритети державотворення

Артикулюючи цивілізованість стратегічних пріоритетів національної ідеї України розглянутого вище формату, передусім виокремимо такий важливий її компонент, як соборність. Наголосимо, що в нашому дискурсі це поняття віддзеркалює здатність нації соборно, всім разом та ефективно творити українську національну державу через консолідацію і синергію сил усіх громадян. Це духовна єдність народу на своїй землі, а звідси сокровенно-солідарне бажання бути на ній господарем. Таке інтегративне розуміння соборності допоможе сформувати єдиний національний економічний, мовно-інформаційний, культурний, релігійний простір та інші суспільні простори, аби допомогти всім українцям, незалежно від місця проживання, ідентифікувати себе й усвідомити соборною нацією. Це означає не лише

інтеграцію економік регіонів, а й консолідацію народу на рівні духовних і морально-психологічних характеристик, внутрішньо притаманних людині. Якісні та кількісні параметри цього блоку несуть нові змісти та очікування від їх утілення не тільки в практику державотворення в Україні, а й у глобальнішому вимірі.

Окреслимо специфіку пов'язаних із цим завдань:

- світоглядне виховання молодого покоління в душі усвідомлення давніх традицій державності українського народу, його тривалої боротьби та випробувань заради того, щоби прийдешні покоління жили в суверенній українській державі, мали мотивацію вдосконалювати здобуте батьками, захищати історичну справедливість щодо самостійного розвитку на своїй землі, в “колі вільних народів” і на фундаменті нових соціогуманістичних міжлюдських та міжнародних взаємин;
- орієнтація на досягнення ефекту синергійності та націоцентричності в розбудові такої майбутньої держави;
- творення спільної візії майбутньої української держави на засадах консолідації нації та аксіологічних принципах інтеграції у світове співтовариство;
- досягнення єдності українського народу шляхом запобігання впливові асиміляційних чинників, що спричиняються до зросійщення України, розмивання національної ідентичності титульного народу, що дав назву державі в центрі Європи.

Як зазначалося, українськість України не означає, що це держава суто для етнічних українців. Ідеться про утвердження настанов, які позиціонують українську державу в свідомості усього населення як дім модерної нації, як “рідну хату” для всіх, хто хоче зберігати свої традиції, шануючи притаманні корінному народові культурні коди та ідеали; хто ладен спільно з ним розбудовувати на інноваційних засадах національну економіку та на соціогуманістичних засадах розвивати багатоманіття культур народів світу.

У цьому контексті поряд із завданнями збереження національної ідентичності та розбудови на своїй землі національної держави постає завдання розвитку громадянського суспільства.

Треба виробити імунітет, опірність денаціоналізації України з боку окупантів, які претендують на її національний простір, хочуть диктувати їй державний устрій і вектор інтеграції. Треба випрацювати засади життя на “межі” різних (інформаційних, культурно-релігійних, військово-політичних) просторів. Природна толерантність не має робити з українців жертв і заручників будь-якої, зокрема путінської, імперії. Для нації, що живе на “межі”, дух референдуму 1 грудня 1991 року повсякчасно потрібен як дорожня карта національно-ідеологічного самовизначення і духовно-інтелектуального руху до родини цивілізованого людства.

При розробленні державотворчої стратегії слід мати на увазі, що імператив країни — *гідної людини, нації та цивілізованого людства* — це чи не найбільш інтегративна складова національної ідеї. Цей компонент передбачає як створення належних соціально-економічних та екологічних умов для

кожної окремої особистості й досягнення європейських стандартів життя, так і забезпечення можливостей для самореалізації, спілкування та творчого здійснення.

Нині в Україні відчувається подвійний постімперський і посттоталітарний потужний тиск. Україна рахує жертви неоголошеної Росією війни. За цих умов вочевидноється, що захист людини можливий у системі безпеки нації, а нації — у системі цивілізованих норм безпеки людства та соціогуманістичного світового порядку. Ще раз повторимо максимум: не може бути вільною національно свідомою людиною, якщо її народ підневільний. Самотужки Україні не встояти. Потрібен комплексний міжнародний захист — від правового аж до адекватного військового втручання. Та якщо світове співтовариство прийняло Декларацію прав людини, то Декларації захисту прав народів досі немає. Україна зазнала військового нападу з боку Росії, а в Раді Безпеки ООН цей агресор є постійним її членом і має право вето на рішення цієї міжнародної інституції.

Тож одним із найефективніших способів протистояти таким гібридним загарбницьким діям має стати підвищення рівня інформованості українського народу і світу, поширення правдивих науково-світоглядних знань як чинників опірності русифікації та синергії колективної оборони української нації.

Облишивши дискусії з приводу наявності (чи ненаявності) Української Національної Ідеї, перейдемо у практичну площину пошуку шляхів удосконалення соціально-економічних, політико-правових, етнічних та інших механізмів трансформації базових складових у стратегію творення в Україні національної держави, як це зробив єврейський народ, ухваливши нещодавно відповідний закон.

Ми не раз на всеукраїнських обширах порушували питання розбудови національної держави [Белебега, Вовканич, 2010], особливо підкреслюючи, що модуси поведінки урядовців, політиків, пересічних громадян мають трансформуватися в систему базових цінностей, які націлюватимуть їх на використання природних прав українців щодо самовизначення у своїй країні та розбудови національної держави. За часів постколоніального національного ренесансу титульної нації на підґрунті пріоритетного її права зберігати основні системоутворювальні ознаки своєї ідентичності (мову, культуру, релігію тощо) саме це допоможе забезпечити усім громадянам України, корінним народам і національним меншинам рівні можливості для розвитку своїх культур.

Побудова стратегії розвитку України на засадах сучасної української національної ідеї передбачає аналіз ситуації в державі, виявлення ключових загроз та суперечностей, що заважають запровадити таку ідеологічну основу державотворення вже сьогодні. Тобто існують проблеми створення середовища, адекватного для розвитку людини та нації. Необхідно адекватно оцінити геополітичні та геокультурні загрози українській нації, такі як асиміляція етнічних культур у певних регіонах країни; сепаратизм та федералізм в окремих областях України; нівелювання традиційних українських цінностей, історичної пам'яті, національної семіотики, героїв, подвижників; депопуляризація української мови, літератури, музики, кінематографу у

внутрішньому інформаційному просторі країни та за її межами; зрештою, десуверенізація, десоборнізація та дезінтеграція України в цілому.

Віддаючи належне небезуспішним починанням у цьому напрямі, можна виокремити кінцеву мету окресленої вище національної ідеї не одного покоління українців з часу становлення їх державною нацією. Нині ця мета назагал поєднує державної ваги завдання: по-перше, духовну, ціннісну, євроінтеграційну соборнізацію України; по-друге, не лише постімперську декомунізацію та деолігархізацію, а й українізацію; творення національної держави з модерною ефективною економікою, надійною національною безпекою, високою культурою, повноцінним інформаційним українським простором, креативним середовищем, інфраструктурою і свободою комунікацій; по-третє, досягнення світового рівня життя і добробуту людей, охорони здоров'я, відпочинку, занять спортом, належної екології, справедливої судової системи тощо.

Визначення основоположних засад української національної ідеї диктує внесення відповідних змін у нормативно-правову базу України. Хоча майже кожен президент намагається прийняти нову Конституцію під себе, але буцімто демократична норма, за якою жодна ідеологія не може визначатися державою як обов'язкова перманентно передається від одного варіанта Основного Закону держави до іншого. Це призводить до того, що Україна досі не має ідеологічного супроводу свого державотворення і становлення нації. Фактично в Україні немає ідеологічних партій, а окремі члени парламентських фракцій виступають на боці сепаратистів та інших антиукраїнських елементів.

Це все ставить на порядок денний нагальну потребу закрити, нарешті, спекулювання з боку політиканів такими дилемами, як: ідеологічний плюралізм чи монізм, соборність чи федеративність, президентсько-парламентська республіка чи навпаки, пропорційна чи мажоритарна виборча система тощо. Нами українська національна ідея рефлектується як концептуальна база для розроблення стратегії розвитку сучасної демократичної та вільної України, із її суверенним правом вибирати вектор інтеграції, дотримуватися національних, європейських і загальнолюдських цінностей, за які віддали життя герої не однієї Небесної Сотні. Це матриця формування національних інтересів та системи національної безпеки. Нами у 2011 році було проведено круглий стіл "Українська національна ідея (УНІ) як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та цивілізаційний вектори". А перед тим, ще 1994 року було зорганізовано міжнародну наукову конференцію "Національна еліта та інтелектуальний потенціал України" (див: [Національна еліта, 1996]).

* * *

Не претендуючи на вичерпні рекомендації, вважаємо необхідним підкреслити доцільність подальших досліджень і дискусій з аналогічної проблематики; публічних наукових заходів із залученням учених, авторитетних і небайдужих людей, яким є що сказати з порушених питань; публічних обговорень та діалогів за допомоги аудіовізуальних засобів у всеукраїнському масштабі, відповідних парламентських слухань з метою ухвалити Закон

“Про соціогуманістичні засади ідеології духовно-інтелектуального забезпечення державотворення в Україні” та Закон “Про розбудову в Україні національної держави”. Перед тим належить створити панукраїнську мережеву референтуру з числа відомих учених, політиків, журналістів, інтелектуалів і моральних авторитетів, різних спеціалістів-гуманітаріїв — правників, політологів, соціологів, істориків, соціальних психологів та ін.

Небезпечність поточної ситуації вимагає якнайшвидшого надання соціогуманістичній парадигмі як ідеологічній теоретико-методологічній бази духовно-інтелектуального забезпечення державотворення в Україні статусу світового морально-правового імперативу, відповідної міжнародної юрисдикції та потужного колективного євроатлантичного військового захисту. За такого широкомасштабного і комплексного розуміння національної безпеки та ґрунтового правового і належного військово-політичного забезпечення можна сподіватися на ефективне втілення універсальних соціогуманістичних принципів підтримки держав, що розвиваються, на захист автентичності ослаблених імперіями народів від гібридних війн, від подальших постколоніальних асиміляційних експериментів та залишкових постімперських шовіністичних ексцесів, умотивованих бажанням агресивних “великороссов” окупувати світ і запанувати над ним.

Націлені на президентство в Україні політики, як і виборці, мають знати, що без ідеї модернізації та без зміни самих себе нічого не оновити. Не міняючись світоглядно, світопорядок не змінити! Наповнюймо світ добром, а не пустопорожніми промовами і дорогою рекламою щодо псевдопроривів. Дрібніючи, Україна не запропонує світові, “свою концепцію доби” (Ю. Шевельов), яка покаже, що деокупація та деоліархізація — лише частини в широкій системі спротиву гібридній чумі XXI століття. Слід твердо уявити: виклики Української Національної Ідеї вимагають одухотвореного інтелекту, а не нахабного цинізму популістів та інших байдужих до долі всього українського особин.

Неефективність безпекових структур ООН вочевидила, що конче потрібне правове зміцнення системи забезпечення міжнародних взаємин, адже у світі відбувається не лише експлуатація людини людиною, а й нації (націй) нацією. Соціогуманізм у нашому розумінні — це концепт, який синтезує соціальне — людське і гуманне — людяне. Це передбачає новий, гідний XXI століття справді соціогуманістичний порядок міжнародних відносин у цивілізованому світі. Водночас це диктує комплексний розгляд феномену відповідальності не тільки людини перед людиною в сім'ях, трудових колективах, громадських організаціях та суспільних інституціях, а й нації перед нацією, країни перед країною у планетарно-міжнародному вимірі. Соціогуманізм має за основу оновлення світового порядку не розмежування та сфери впливу сильних світу цього, а силу колективного розуму вільних людей і рівноправних націй, право їхнього вільного вибору інтеграції та вселяє віру у співпрацю не заради визиску і нетрудового збагачення, а задля рівності та добра для всіх і кожного. Це не лише загострює увагу спільноти на євроінтеграції та прориві вітчизняної освіти і науки задля підвищення ефективності, а й передбачає морально-психологічну спрямованість соціуму на використання їх як системотвірних чинників формування креативно-інно-

ваційного національного середовища одухотвореного інтелекту [Вовканич, 1999]. Проте інтелект чинить і добро, і зло, тому увагу слід зосередити на його одухотвореності, на творенні знань як суспільного блага.

Пропонується розробити й утвердити соціогуманістичну концепцію на культурологічних засадах, пам'ятаючи мудрі настанови Махатми Ганді своїй нації, сказані в постколоніальний період: залишати всі вікна та двері відчиненими, аби звідусіль усі культури світу припливали до нашого порогу, але ніщо не має збивати нас із ніг. Пам'ятаючи це, ми умислюємося в Українську Ідею як консолідувальний для нації чинник, надавши їй статусу соціогуманістичного імперативу — ідеї “сім’ї” у міжнародних стосунках, коли до найслабших ставляться з найбільшою любов’ю, а сильні світу сього не мають морального права залишити безголосими постколоніальні народи. Такий месидж папа Іван Павло II спрямував у третє тисячоліття народам, які стають на шлях повернення до своїх духовних витоків. Світ над цією ініціативою Папи, висловленою на сесії ООН, проведеної з приводу святкування п’ятдесятиріччя цієї організації, не застановився. Однак така рефлексія притаманна цілому сузір’ю великих соціогуманістів минулого. Серед них і Вацлав Гавел, який успадкував традиції Масарика, пропагував “силу безси-лих” як чинник, вартий уваги, адже влада безвладних нині конче потрібна для розбудови громадянського суспільства із залученням для цього духовно-інтелектуальної еліти. Узагальнюючи їхні погляди застосовно до українських реалій, можна пристати до слів Понтифіка, сказаних під час пастирського візиту до Києва при згадці про Володимира Мономаха: Не дайте сильним світу цього запропастити людину. Проте, шкода, занепадають нації, їхні мови та традиції. Лише оберігаючи і людину, і націю, збережемо світ.

Джерела

Донбас і Крим: ціна повернення (2015). За ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Лещенко. Київ: НІСД.

Белебеха, І. (2014). *Нація і націоналізм. Від націоналізму до національної ідеї*. Харків.

Вовканич, С. Й. (2015). Аксіологія державотворчих процесів за умов соціально-економічних змін: нових викликів і загроз національній безпеці. *Стратегічна панорама*, 1, 76–83

Круглий стіл “Демократія і суспільна трансформація в контексті війни на Донбасі” (2017). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 3–35.

Український діловий тижневик “Контракти”. Прес-конференція “Проект “Україна”. Формування ефективної національної ідеї” (2008). *Галицькі контракти*, 51 (15 грудня).

Вовканич, С. Й. (2008). *Соціогуманістичні імперативи трансформації гуманітарної політики в умовах гібридної війни і загроз буттю українськості*. Львів: ДУ “Інститут регіональних досліджень ім. М. І.Долішнього НАН України”.

Вовканич, С.Й. (2003). “Дім” нації і глобалізаційні тенденції. Соціогуманістичні компоненти стратегії розвитку України. *Вісник НАН України*, 4, 48–58.

Аджемоглу, Д., Робінсон, Дж. (2016). *Чому нації занепадають*. Пер. з англ. Київ: Наш Формат.

Белебеха, І. О., Вовканич, С.Й. (2010). *Єдність і розмаїття стратегічних пріоритетів національної ідеї (українські державотворчі діалоги)*. Серія: Ідеологічні проблеми України ХХІ сторіччя. Львів; Харків.

Національна еліта та інтелектуальний потенціал України. Матеріали міжнародної наук. конф. "Національна еліта та інтелектуальний потенціал України" (1996). За ред. С. Й. Вовканича. Львів: ІРД НАН України, Міжнародний центр освіти, науки і культури.

Вовканич, С. (1999). Українці прикордоння: проблеми регіоналістики чи глобалістики? В С. Вовканич. *Інформація. Інтелект. Нація*. — Львів: Євросвіт.

Матеріал надійшов 31.10.2018

СТЕПАН ВОВКАНИЧ

Українська національна ідея як засаднича складова системи державотворення: соціогуманістична візія і місія

У статті позиціонується концепт сучасної української національної ідеї (УНІ), складові якої розглядаються як стратегієми державотворення в Україні за умов нав'язаної їй Росією гібридної війни. Наголошується важливість соціогуманістичного підходу до духовно-інтелектуальних засад ідеологічного забезпечення державотворчих процесів в Україні як якісно-стратегічного імперативу зміцнення системи національної безпеки країни. Водночас акцентується необхідність створення сталих систем міжнародної безпеки та світового порядку, нехтування якими вможливило анексію Росією Криму і ведення нею війни на Донбасі.

Соціогуманістична настанова на захист і людини, і нації за умов глобалізації гібридних воєн, зокрема інформаційних, висуває на передній план когнітивно-інформаційний, духовно-інтелектуальний та ін. аспекти комплексно нового їх розв'язання на національному рівні. Водночас ефективний захист від зазначених загроз передбачає паралельне зміцнення систем міжнародної безпеки, зокрема євроатлантичного військово-політичного альянсу, структур ООН з урахуванням мовно-культурних, релігійних та історичних особливостей корінних народів, їхнього права будувати на своїй землі національні держави, збагачуючи в такий спосіб світове розмаїття.

Ключові слова: соціогуманістичні засади державотворення, українська національна ідея, стратегієми розвитку країни, духовно-інформаційна мобільність людини (нації), духовно-інтелектуальна еліта, національна держава

СТЕПАН ВОВКАНИЧ

Украинская национальная идея как основополагающая составляющая системы построения государства: социогуманистическое видение и миссия

В статье позиционируется концепт современной украинской национальной идеи (УНИ), составляющие которой рассматриваются в качестве стратегем создания государства в Украине в условиях навязанной ей Россией гибридной войны. Подчеркивается важность социогуманистического подхода к духовно-интеллектуальным основам идеологического обеспечения процессов государственного строительства в Украине как качественно-стратегического императива укрепления системы национальной безопасности страны. В то же время акцентируется необходимость создания постоянных систем международной безопасности и мирового порядка, пренебрежение которыми сделало возможной аннексию Россией Крыма и ведение войны на Донбассе.

Социогуманистическая установка на защиту и человека, и нации в условиях глобализации гибридных войн, в частности информационных, выдвигает на передний план когнитивно-информационный, духовно-интеллектуальный и т.п. аспекты комплексно нового ре-

шения их на национальном уровне. Вместе с тем эффективная защита от указанных угроз предполагает параллельное укрепление систем международной безопасности, в том числе евроатлантического военно-политического альянса, структур ООН с учетом языково-культурных, религиозных и исторических особенностей коренных народов, их права строить на своей земле национальные государства, обогащая тем самым мировое разнообразие.

Ключевые слова: *социогуманистические основы создания государства, украинская национальная идея, стратегемы развития страны, духовно-информационная мобильность человека (нации), духовно-интеллектуальная элита, национальное государство*

STEPAN VOVKANYCH

Ukrainian National Idea as a principal component of the system for state-building: socio-humanistic vision and mission

The paper puts forward the concept of contemporary Ukrainian National Idea (UNI), whose components serve as stratagems for state-building in Ukraine during a hybrid war imposed on this country by Russia. The author underlines the importance of socio-humanistic approach to the intellectual and spiritual underpinnings for ideological reinforcement of state-building processes in Ukraine. This approach is regarded as an imperative, which is inherently strategic and supposed to strengthen the system of Ukraine's national security. At the same time, emphasis is placed on the necessity of establishing sustainable systems to maintain international security and world order — since neglecting this critical aspect has resulted in Russia's annexation of Crimea and the war in Donbas.

The socio-humanistic approach, aimed at both protecting a human being and safeguarding the nation in times of globalising hybrid warfare (informational in particular), brings to the forefront cognitive, informational, intellectual, spiritual and other aspects in order to address them at national level. Furthermore, effective protection against the above-described threats involves the strengthening of international security systems such as the Euro-Atlantic political and military alliance, UN structures, etc. Another factor that has to be taken into consideration is linguistic, cultural, religious and historical backgrounds of indigenous peoples, their right to build nation-states in their native land, thereby enriching the global diversity.

Keywords: *socio-humanistic underpinnings of state-building, Ukrainian National Idea, stratagems for the country's development, spiritual and informational mobility of a human (nation), intellectual and spiritual elite, nation-state*